

КОНФЛИКТНИ ЗОНИ МЕЖДУ ПИСМЕНА НОРМА И УСТНА РЕЧ ВЪВ ФРЕНСКИЯ ЕЗИК И СВЪРЗАНИТЕ С ТЯХ ПРОБЛЕМИ ПРИ ПРЕПОДАВАНЕТО НА ФРЕНСКО ПРОИЗНОШЕНИЕ НА БЪЛГАРИ

ГЕОРГИ ЖЕЧЕВ

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

g.jetchev@uni.sofia.bg

Като очертава контекста на повишено внимание към езиковите въпроси във френското общество, статията въвежда редица понятия, свързани с дефинирането на видовете норми във френския език, уточнява нюансите във възприетата терминология в основните граматики на френския език и в някои нови публикации в областта на френската фонетика, фонология и социолингвистика. Определени са две фонетични явления (лиезон и френско шва), които се очертават като конфликтни зони между писмена норма и устна реч при фонетична реализация на графичните елементи от правописната система. Поради същественото разминаване между устен и писмен код при тези явления, както и във връзка с множеството фактори, които се намесват във взимането на решение за тяхната (не)реализация, те са в основата на сериозни трудности при усвояването на френско произношение. Статията предлага някои съвети за поставяне на акценти при тяхното преподаване.

Ключови думи: норма на устна реч; езикова вариативност; лиезон; шва във френския език; преподаване на произношение

CONFLICT ZONES BETWEEN THE WRITTEN NORM AND SPOKEN FRENCH AND SOME ISSUES IN TEACHING FRENCH PRONUNCIATION TO BULGARIANS

GUEORGUI JETCHEV

SOFIA UNIVERSITY ST. KLIMENT OHRIDSKI

g.jetchev@uni-sofia.bg

Outlining the context of increased attention to linguistic issues in French society, the article introduces a number of concepts related to the definition of norm types in the French language, specifies nuances in the terminology adopted in the main grammars of the French language and in some new publications in the field of French phonetics, phonology and sociolinguistics. Two phonetic phenomena (liaison and French schwa) have been outlined as conflict zones between the written norm and oral speech in the phonetic implementation of the graphic elements of the spelling system. Due to the substantial

divergence between oral and written code in these phenomena, as well as in relation to the multitude of factors that intervene in deciding on their (non)realization, they are at the root of serious difficulties in learning French pronunciation. The article offers some tips for emphasizing their teaching.

Keywords: spoken norm; language variation; French liaison; French schwa; teaching pronunciation

Предаването „Време за дебати“ (Le temps du débat) на станция Франс Кюлтюр на Националното радио от 1 септември 2023 г. е на тема „Френски език: кой има думата за развитието на френския език?“ (Langue française: Qui a son mot à dire pour l'évolution de la langue française?) с участието на две лингвистики¹. Този избор на редакцията на Франс Кюлтюр не е случаен. Предаването е реализирано в период на напрежение във френското общество, свързано с дискусия около езиковите норми и употреби. Част от актуалните дискусии са свързани с нови заемки от английския или с езикови форми, характерни за територии на франкофонията извън Франция, както и с така наречения „включващ“ правопис, който си поставя за цел да отрази не само мъжкия, но и женския род в езикови форми, които според правилата на френския правопис задължително се съгласуват по род. Водещият на дебата отбелязва постоянния интерес на французите към промените в правописа и в словника на речниците. Ежегодните издания на двата най-популярни речника на френския език – „Малкият Ларус“ и „Малкият Робер“ – включват винаги по няколко нови думи, като същевременно изключват други, вече излезли от употреба.

През май 2023 г. издателство „Галимар“ публикува в поредицата *Tracts* брошура, съставена от група езиковеди, подписали се като „шокираните езиковед(к)и“ (Les Linguistes atterrées), под заглавието „Благодаря, но френският език си е много добре“ (Le français va très bien, merci).

С това провокативно заглавие осемнадесетте френски езиковеди и езиковедки се противопоставят на 10 широко разпространени схващания (клишета) относно френския език и правят 30 предложения за осъвременяване на езиковите правила. Появата на брошурата предизвиква реакция от страна на езиковеда Жан Прюво, който излиза със статия под заглавие „Уви, френският език не е толкова добре“ (Le français ne va pas si bien, hélas), публикувана в *Tribune* на ежедневника „Фигаро“, известен с консервативното си отношение към развитието на езика. Ж. Прюво изразява позицията на онези, които смятат, че навлизането на англицизми в езика, състоянието на правописа и идеите за „включващ (женския род) правопис“ са повод за сериозни притеснения².

Още две актуална събития са показателни за нарасналия интерес във Франция към езика и неговите правила: 1) предстоящото откриване (19 октомври 2023 г.) на Градчето на френския език в замъка Вилер-Котре, където през 1539 г. френският крал Франсоа I подписва документа, с който узаконява

нява френския език като официален за сметка на латинския; 2) провеждането на диктовка наред парижкия булевард Шан-з-Елизе (4 юни 2023 г.) с поставяне на световен рекорд по брой на участниците (5100). В такава обстановка често се поставят въпроси, свързани с нормата на писмената и на устната реч във Франция, но и в регионите на франкофонията по света, както и с вариативността в произношението на френския език.

Норма на устната и на писмената реч

Понятието норма съответства на няколко термина, възприети в езиковедските текстове за френския език. Най-разпространените са *стандартен френски език* (français standard) и *референтен френски език* (français de référence). За начало да проследим какъв е терминологичният избор на най-популярните френски граматика от съвременната епоха, както и по какъв начин той е обоснован от авторите им.

Авторитетната граматика *Le Bon usage* (Goosse 2016) съзнателно избягва да говори за стандартен език, защото смята, че този термин насочва към институционално нормиране на езика, към стандартизация, наложена от авторитетни органи. Целта на тази граматика, издавана първоначално от белгийския езиковед и учител Морис Гревис, по-късно в съавторство с Андре Гоос, претърпяла 16 издания между 1936 г. и 2016 г., е да отразява реалните езикови практики, с които институционалните препоръки често не се съобразяват. Същевременно примерите (40 000 на брой), които илюстрират граматическите обяснения, са от литературни произведения и от пресата. Да говориш добре, означава речта ти да е съобразена с обстоятелствата, с контекста, в който се изразяваш. Затова понятието езиков регистър е ключово за определяне на най-добрия начин да изкажеш определена мисъл. Авторите използват 4-степенна скала: фамилиарен, твърде фамилиарен, изискан, твърде изискан регистър (registre familier, très familier, soutenu, très soutenu) и уточняват, че техните препоръки се отнасят до изискания регистър, защото са насочени предимно към писмената реч, където носителите на езика контролират в по-голяма степен своя изказ (Goosse 2016: 24), като не изключват и устната реч от своите наблюдения.

Според „Методичната граматика на френския език“ (Riegel 2009), чието осмо издание излиза през 2021 г., стандартният френски е само една от разновидностите на езика, но тъй като е придобила статут на официален език, тя е строго нормирана и контролирана по институционални канали. Характеристиките на тази разновидност са фиксирани от членовете на Френската академия, преподават се в училищата и са кодифицирани в учебници, граматика и речници. Те се отъждествяват, поради исторически причини, с говора на една географска област (тази на столицата Париж или областта Турен в западната част на долината на Лоара, известна като „градината на Франция“), както и с речта на най-образованите слоеве на обществото.

Според новоиздадената „Голяма френска граматика“ (Abeillé 2021) нормата са привилегированите употреби на езикови форми от страна на определени социални групи (академичните среди, училището, издателствата). Тези употреби са част от езиковия стандарт и принадлежат на референтния френски език. Примерите, дадени при определението за норма в глосария на граматиката, са със запазване на отрицателната частица *ne* (изпускането на тази частица е определено като нестандартна форма) и с притежателните конструкции с предлог *de* (съответната конструкция с предлог *à* се счита за неофициална). Терминът *референтен френски език* се използва от авторите на тази граматика за „обикновената употреба на езика без никаква социална или регионална особеност“ (Abeillé 2021: 2359).

Според сборника *Varieties of Spoken French* (Detey 2016), чиито автори са координатори на мащабния проект PFC³ за съставяне на представителен корпус от устна реч за френския език, *референтен френски език* е терминът, който се е наложил в специализираната литература и е изместил *стандартен френски език* (Detey 2016: 55). Негово предимство е, че предполага плурализъм на референтността и дава възможност да се избегне традиционният фокус върху френския език от Франция. Авторите на сборника изказват съжаление, че в повечето случаи съдържанието на двата термина се припокрива, като зад него се крие абстрактен конгломерат от признаци, до които носителите на езика се доближават в различна степен в зависимост от редица социални и географски фактори. Най-често тези признаци са обвързани с определена социална прослойка (на образованите граждани) и с конкретна географска област (Париж и околностите му).

Прегледът на литературата върху произносителните норми на френския език, направен в статията на канадския фонолог Ив-Шарл Морен от 2000 г. (Morin 2000), позволява на автора да открие две схващания за *референтен френски език*, които според него не са взаимно изключващи се. Според първото референтният френски език е тази разновидност, която се говори без особен акцент и остава незабелязана. Тя се отличава с общоприето произношение с общи черти, които я противопоставят на регионалните акценти. Според някои автори такава разновидност представлява езикът на говорителите и водещите в електронните медии. Второто виждане определя като референтен френския, който принадлежи на определена социална класа в случаите, когато нейни представители възприемат адекватен стил на изразяване. Във времето представата за прослойката, която се асоциира с референтния френски, се променя: първоначално това е кралският двор, покъсно едрата парижка буржоазия, „автентичните парижани“ (по рождение, по образование), хората на ръководна длъжност в държавните институции, в икономиката, в свободните професии (Morin 2000: 126). Според А. Лодж ролята на граматиките не е определяща: те само фиксират резултатите от естествената еволюция на езика. Например, след формирането на парижко койне през Средновековието, говорът на столицата през XVII век все още

не е хомогенен. Граматиците придават функции на отделни черти от този говор, като ги разпределят между стандарт и нестандарт (Lodge 2004: 190).

Армстронг и Пули (Armstrong 2013) правят съпоставка между развитието на френския и английския език. Те стигат до заключението, че нивото на нивелиране (stage of levelling), изравняването на различията между вариантите на френския език, ако се ограничим до територията на Северна Франция, е много по-напреднало. Локалните черти в тази част на френската езикова територия ерозират в полза на една широко разпространена и социално неутрална норма и ако има съпротива срещу този процес, тя се проявява в съхранението на традиционни диалектни черти.

Особености на устната реч във френския език

Методичната граматика (Riegel 2009) сравнява устната продукция на говорещите с черновите при писмената реч, с така наречения *пред-текст*, фр. *avant-texte* (Bellemin-Noël 1972). Авторите отбелязват, че спонтанната устна реч не се разгръща гладко: тя е изпълнена с повторения, колебания, връщания назад, прекъсвания, незавършени изречения, автокорекции. Това, което осигурява нейната кохерентност, е свързаността ѝ със ситуацията, в която тя се вписва (Riegel 2009: 61).

В съвременната френска правописна система няма еднозначно съответствие между устни и писмени реализации. По-нататък ще очертаем и основните конфликтни зони, предизвикани от липсата на такова съответствие. Разминаване на нормите има не само между графична и фонетична форма на означаващите. То е характерно също и за нивото на морфологичните маркери, и за функционирането на синтаксиса. Така например първо лице множествено число на глаголите (*nous partons* „ние тръгваме“) често се замества в устната реч от местоимението *on* (*on part*), което се причислява към трето лице единствено число. Това на практика води до отпадане на окончието *-ons* за първо лице множествено число от устната реч. Някои от времената на глагола са ограничени само до писмената реч (*passé simple*, *subjonctif imparfait*). Сегашното време на индикатива се налага като заместител и на други времена, минали и бъдещи, като това е характерно само за устната реч. Други характеристики на устната форма на френския език са: употреба на пасивни форми без изразен извършител на действието; преобладаваща употреба на съчинителни сложни изречения вместо подчинителни; място на подчинителните изречения след, а не преди главните; възможност непряката реч да не бъде отчетливо отбелязана; дислокация вляво или вдясно с тематизация на части на изречението; употреба на безглаголни изречения. Морел и Данон-Боало (Morel 1998) в своята „граматика на интонацията“ отбелязват други характеристики на устната реч: наличие на по-дълги периоди вместо каноничните изречения на писмената реч, съставени от три части (префикс, ядро и суфикс), използване на възходяща интонация за обособяване на частите на периодите, наличие на вметнати части без връзка с

основната част на изказа с характерна слаба модулация на основния тон и забързано темпо (Morel 1998: 59).

Според Б. Лакс (Laks 2002) писмената форма на речта доминира нейната орализация и това позволява при звуковото ѝ оформяне да се проявят класифициращи варианти и социодиференциращи употреби, без това да нарушава единството на езика. Той отбелязва, че описанията на правоговора съдържат повече препоръки за добро произношение, отколкото същински прескриптивни правила. Такава е ситуацията например с правилата за реализация на френския лиезон: малкото прескриптивни правила за лиезона са правила в по-скоро буквален, отколкото в правен или социален смисъл (Laks 2002: 5–6). Не е случайно, че в своя трактат за френското произношение П. Фуше посвещава 30 страници на случаите, в които не се прави лиезон, и само 7 – на тези, в които лиезонът се реализира (Fouché 1959: 438–476). Фонологичните промени протичат активно в устната форма на езика и единствено писмената форма има възпиращо въздействие върху тях. Ефектът на Бубен – по името на словашкия езиковед, който анализира явлението, се отнася до ретроактивната регулация, която френският правопис упражнява над произношението (Vuben 1935, Chevrot 1999). Бубен смята, че явлението се дължи на съвкупност от когнитивни, лингвистични и социолингвистични фактори. При отсъствието на експлицитна норма за устната реч представителите на средната класа във френското общество избират единствената фиксирана норма – тази, произтичаща от правописа. Под влиянието на този ефект броят на реализираните лиезони не намалява, а значително се увеличава. В речта на французите, чиято професия е свързана с редовно устно изразяване в публичното пространство, се наблюдава специфично явление, при което лиезонът се реализира без съпътстващото свързване в една сричка на крайната съгласна с гласната от следващата дума, описано в книгата на П. Анкрёве (Encrevé 1988) – явление, на чиято основа той изгражда своя триизмерен фонологичен модел. Друго проявление на ефекта на Бубен е увеличеният брой на френски думи, чиито крайни съгласни възстановяват реализацията си (*but, fait, août, plus, dix* и др.). Б. Лакс показва също така, че представата за добро произношение при вариативните форми се определя от социалната принадлежност на говорещия, като привежда пример от романа „Содом и Гомор“ на Марсел Пруст, свързан с произношението на „нямо Е“, наречено в литературата по френска фонология със заимствания от иврит термин „шва“. Една от героините на Пруст, госпожа Камбрюомер, коментира избора, който прави за произнасяне на шва в частицата *de* след дума завършваща на гласна: тя смята за по-правилно да запази шва в частицата и да изпусне шва в началната сричка на фамилното име *Chenouville (de Ch'nouville)*, защото чува именно тази реализация от членовете на семейство, принадлежащо към местната буржоазия.

Диатопична вариативност и ендегенни норми при френския език

В глава от *Manuel des francophonies*, посветена на видовете норма във франкофонските държави, Б. Пьол въвежда понятието супернорма, което се отнася до варианта на френския език, говорен във Франция и наречен „шестоъгълната“ разновидност – според шестоъгълната форма на френската територия (Pöll 2017: 82). Така супернорма не е характерна за езици като английския и португалския, където тежестта на различните норми на стандартния език е изравнена (между британска и американска норма на английския език, европейска и бразилска норма на португалския език) и може да говорим за национални норми, които са напълно приети като такива от техните говорители.

Характерно за европейската франкофония е, че говорителите на белгийския и швейцарския вариант на френския език, въпреки че признават легитимността на техните национални употреби и изпитват все по-малко езикова несигурност, не поставят под съмнение водещата роля на нормата от Франция (на „шестоъгълната“ разновидност). Различна е ситуацията в канадската провинция Квебек, където част от специалистите по езика и от общественото мнение държат на съществуването на френски стандарт (ендегенна норма), различен от референтния френски език, чието описание предстои да бъде извършено.

В езиковите практики на франкофонска Африка има солидна основа от ендегенни норми, те преобладават в медийното пространство, но в същото време има силно напрежение между тях и недосегаемата, издигната на пиедестал норма на Франция, преди всичко в очите на местните елити и на тези, които взимат решения за организацията на образователните системи.

Плурализмът на нормите е многостепенно явление. Може да се разграничат различни степени на автономизация на „периферните“ разновидности на френския език според това дали говорителите разпознават открит престиж в ендегенните норми, дали използват характеристики на тези норми в ситуации, които са запазена територия за стандартния френски език, дали има опити за кодификация на тези норми. Такъв опит не е правен нито във френскоезичните кантони на Швейцария (така наречената Романдска Швейцария), нито във франкофонска Белгия (регионите Валония и Брюксел).

Ф. Амби и М. Франкар (Hambye 2004) установяват наличието на „пан-белгийски“ характеристики на разновидностите на френския език от Валония и Брюксел, но в същото време отбелязват тяхната слаба символична роля и ограничения им брой, което пречи да се изгради усещане за автономност на френския език, говорен в Белгия. Езиковите репрезентации на белгийците са силно повлияни от пуризм. Приемането на водещата роля на френската разновидност на езика се обяснява както с неприемане на легитимността на ендегенните практики, така и с готовността да се придържат към стандарта отвъд границата.

Друга белгийска специалистка по социолингвистика, Мари-Луиз Моро, смята, че в Белгия съществува норма, която се възприема едновременно като различна от тази на французите и от регионалните и непрестижни разновидности, говорени във Валония и в района на Брюксел, които се разграничават в социокултурен и географски план (Moreau 1997). Според Моро тази норма има свои ясно изразени ендеогенни лексикални и фонетични характеристики, които не са обект на стигматизиране от носителите на белгийската разновидност въпреки известно смесване на двете нива на вариативност: диатопично и диастратично.

Ж. Люди, който е автор на глава за плурицентричните практики във френския език (Lüdi 2014), разглежда регионите на Квебек, Валония и Романдска Швейцария, с конституционен статут на френския език в тях и с реална негова употреба в публичната сфера, като стига до заключението, че дори в Квебек, където има най-голям напредък в тази посока, не може да се говори за съществуване на пълномасщабна ендеогенна норма (Lüdi 2014: 51).

От друга страна, Пьол (Pöll 2017) констатира, че в Квебек паралелно съществуват обективна ендеогенна норма, която реално се проявява в устната реч на населението, и прекриптивна норма, която е екзогенна (идваща от бившата метрополия, от другата страна на Атлантика). Това разминаване води до проявления като езикова несигурност и хиперкоректност, защото носителите на квебекския вариант се чувстват длъжни да възприемат екзогенната норма, когато общуват с представители на европейските разновидности на френския език. Подценяването на стойността на квебекския вариант от неговите носители се дължи в голяма степен на предрасъдъците на англоговорящите канадци, според които квебекчаните са народ без история и култура, а езикът им приравняват към диалект (патоа). Хартата на френския език от 1977 г., известна и като Закон 101, утвърждава едноезичния характер на провинция Квебек, но не поставя под съмнение превъзходството на парижката норма. Това виждане на институцията Office québécois de la langue française не съответства на езиковото усещане на жителите на провинцията, които остават привързани към своя вариант на френския език и са позитивно настроени към ендеогенните езикови практики. Квебекската разновидност на френския език е единствената, която разполага с няколко пълни речника, които я отразяват. Последният от тях, продукт на екип от Университета на Шербрук в източен Квебек, може да се използва онлайн от 2013 г.⁴ Изборът на лексикографите е да отбелязват както специфичните квебекски, канадски и северноамерикански особености (с абревиатура Q/C и наименование *québécoisismes*), така и типичните за Франция и останалата френскоезична част на Европа характеристики на езика (с абревиатура F/E и наименование *francismes*).

Между квебекските и френските регулаторни езикови органи има разминавания и по отношение на възприетата терминология в различни об-

ласти при търсенето на заместители на англицизмите, както и при намирането на техники за „включващ“ правопис.

Конфликтни зони между писмена норма и устна реч

Сред многобройните разминавания между писмена и устна реч във френския език, се очертават две безспорни зони в произношението, където се съсредоточава голяма част от потенциалните трудности на учещите френски език. Ще ги наречем зони на конфликт между писмен и устен код на френския език. Когато трябва да орализират писмената форма, тоест да извършат интересиотична конверсия според Марер (Mahrer 2017: 129), те нямат опорни точки, за да направят избор за реализацията или нереализацията на съответния фонетичен сегмент. Тези две зони са лиезоните и френското шва. Френската правописна система не отразява по никакъв начин реалността на тези две звукови явления (за разлика от елизията), откъдето произтича сложността на преподаването и усвояването им. Допълнително усложнение идва от техния вариативен характер: само малка част от текстовете за лиезон и за шва са категорични, с фиксирано произношение. За останалите трябва да се отчете наличието или отсъствието на фактори, които принадлежат на различни езикови нива (фонологично – сегментно и суперсегментно, морфологично, синтактично, социолингвистично). И за двете явления проектът PFC е разработил отделни инструменти, които при обработката на корпуса позволяват да бъдат отчетени различните фактори, оказващи влияние върху реализацията на лиезоните (<https://public.projet-pfc.net/liaison/>) и на шва (<https://public.projet-pfc.net/schwa/>).

Лиезонът е сандхиално явление (*phénomène de jointure* според терминологията, възприета в Abeillé 2021). Неговото писмено отразяване е свързано с произнасянето на крайните съгласни във френската правописна система. Първото впечатление е, че тези съгласни не се възпроизвеждат фонетично, но това е само тенденция. По-горе стана дума за възпиращата функция на правописа (ефект на Бубен), но явлението лиезон също е в противовес с тази обща тенденция. Оказва се, че част от тези по принцип произнасяни съгласни се озвучават в определен контекст – пред дума, започваща с гласна. Това озвучаване обаче е системно само когато определен брой условия са изпълнени. Обусловеността на явлението е многофакторна и това прави неговото усвояване трудно и изискващо дълги упражнения за постигане на рутинност. Важно е да се разграничат задължителните от вариативните лиезони. Първите подлежат на ясно правило, вторите – на отчитането на съвкупност от кръстосващи се и често противоречащи си тенденции. Мари-Елен Коте основателно отбелязва, че тук се корени причината за включването на лиезона сред примерите в подкрепа или за оборване на тезите в редица спорове във френската, но и в общата фонология: спорове, свързана с абстрактния характер, със структурата на фонологичните репрезентации, с нормата и узуса (Côté 2011: 2720–2745).

Бонами и Дьоле-Русари, автори на съответната глава в Голямата френска граматика (Bonami 2021: 2109–2125), обобщават в таблица основните контексти, в които лиезонът е възможен (Bonami 2021: 2113). Те разглеждат и границите на интонационната група като фактор за реализацията на лиезоните. Две от новите публикации по темата – на Хорнсби (Hornsby 2020) и на Шалие (Chalier 2021), обръщат специално внимание на реализациите в регистъра, характерен за така наречените професионалисти в публичната реч (*professionnels de la parole publique*). Д. Хорнсби установява някои специфики, за които не е в състояние да предложи логично обяснение: например защо данните за жените политици се различават от тези за мъжете в същия дискурсивен жанр или защо честотата на реализация е по-висока при радиоводещите в сравнение с речта при четене от аутокю в телевизиите (Hornsby 2020: 188). В своето панфранкофонско изследване, където сравнява парижката, швейцарската и квебекската норма, М. Шалие също отбелязва, че този тип произносителна норма не е свързана с географска територия и е признак за продължаващата демократизация при отчитането на социалната обусловеност на тези нови модели за произношение (Chalier 2021: 57).

Във „Варианти на говоримия френски език“ (Detey 2017) е анализирано явлението френско шва. Авторите отбелязват, че основните правила, с които се обяснява изпадането на шва, почти не се различават от една разновидност до друга и въпреки това то не може да се опише като единно явление, което се разпростира върху цялото франкофонско пространство. Така е, защото случаите на вариативна реализация на шва в една разновидност може да съответстват на стабилна гласна в друга разновидност (Detey 2017: 362). Според Бонами и Дьоле-Русари изпадането на гласна от типа на шва е винаги възможна опция, какъвто и да е контекстът, в който тя се намира: в края на графична дума (например *je* или *de*), в първата сричка на дума като *demain* „утре“ или във вътрешна сричка на дума като в *samedi* „събота“ или в *redemander* „да поискам отново“, където се срещат две шва в поредни срички – една начална и една вътрешна (Bonami 2021: 2121). Друго също вариативно явление е вмъкването на шва. Алтернативно явление на вмъкването на шва пред дума от групата с начален *h aspiré* (чието поведение е като на дума с консонантно начало без наличие на материализирана съгласна) е реализирането на глотална оклузия, фр. *coup de glotte* (Bonami 2021: 2123). Силна регионална вариативност в (не)изпадането на шва се наблюдава в южнофренските разновидности. В главата за пунктуацията се коментира и употребата на апостроф за отбелязване на изпадане на шва в разговорния регистър на езика (Bonami 2021: 2185).

Препоръки за преподаването на явленията лиезон и френско шва

Като пример за пълно несъответствие между графична форма и произношение често се цитира думата *oiseau* „птица“, където нито една от графе-

мите не се реализира според основния си произносителен вариант. Гласните са част от диграф (oi) и съответно триграф (eau), а произношението на съгласната (s) е свързано с отчитане на интервокалния контекст, в който тя се намира. Това е причината именно тази дума да бъде избрана от френския писател Ерве Базен за заглавието на книгата му *Plumons l'oiseau* („Да оскубем птицата“), посветена на странностите на френския правопис (Vazin 1966), в която той излага и модел за един почти напълно фонетичен правопис (l'ortographe lojikə), приписан на един въображаем канадски учител.

Голяма част от трудностите на френското произношение се усвояват, макар и по-бавно, благодарение на съответствията между писмена норма и фонетична реализация. Не е такъв случаят с явленията лиезон и френско шва. Тяхното усвояване започва с по-лесните случаи от самото начало на обучението (на ниво A1), като постепенно се добавят нови случаи в нивата за напреднали (до ниво B2 и дори C1, където се навлиза в тънкостите на високите и ниските регистър).

По принцип усвояването на френското произношение изисква по-сериозно съсредоточаване върху края на думите. Това е свързано с големия брой произнесени съгласни, но също така и с произнесена буква *e*, която отразява френското шва. Лиезонните съгласни са винаги в краесловието. Те са в разрез с общата тенденция за произнасяне на крайната съгласна.

Като начало е важно да се усвои разпознаването на крайните съгласни, които са лиезонни. Не всички съгласни от консонантната система могат да бъдат лиезонни. Тук се намесва и факторът честота на срещане на думата, съдържаща лиезонна съгласна. Важно е да се направи връзка с глаголното спрежение: лиезонът не е със същата честота според това дали формата е за 1, 2 или 3 лице, за единствено или за множествено число. Реализациите на лиезона са свързани и с именните форми в множествено число. Зависят и от това в каква синтактична конструкция попадат съответните форми за множествено число. Ако например формата е пред предложна синтагма, лиезонът е изключително рядък или дори невъзможен. Според мястото на прилагателното с лиезонна съгласна в номиналната синтагма, лиезонът е задължителен (ако прилагателното предхожда съществителното) или възможен, но рядък (ако съществителното предхожда прилагателното). Преподавателят трябва да обърне внимание и на някои особености, свързани с назалната съгласна [n], когато тя е лиезонна. Нейната реализация е необходимо да се обвърже с морфологията на именните форми за женски род, но също и със спрежението на глаголи като *venir, prendre, joindre...*

За преподаването на произносителните тенденции при френското шва е съществено да се разграничат ясно контекстите (вътрешни за думата или на границите на думите), при които реализацията е задължителна, от тези, където тя е по избор или е невъможна. Съществен момент в преподаването на механизмите на френското шва е да бъдат застъпени различните фактори, които влияят на избора между запазване, изпадане или вмъкване на

шва. Например при усвояване на синтактичния фактор е важно да се разгледат случаи, в които лиезонната съгласна се намира между подлога и сказуемото, след глагол, в рамките на номинална синтаagma, на синтаagma около прилагателно и наречие, на предложна синтаagma и при съчинителна връзка.

Що се отнася до включването на ендеогенни норми на произношение, разумно е при курсовете по френски език предимно за напреднали да бъдат застъпени и елементи от вариативността, характерна за квебекския вариант на езика. В случая на европейските ендеогенни норми не се наблюдават съществени разлики спрямо нормата от Франция и затова не се налага те да бъдат разглеждани специално при преподаването на френски език на българи, освен ако не става дума за подготовка за предстоящ престой в конкретна европейска франкофонска държава (Валония или Брюксел, някой от кантоните на Романдска Швейцария).

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Линк към записа на радиопредаването: <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/le-temps-du-debat/langue-francaise-qui-a-son-mot-a-dire-pour-l-evolution-de-la-langue-francaise-3237514>.

² Текстът от „Фигаро“ е публикуван и на сайта <https://leslyriades.fr/le-francais-ne-va-pas-si-bien-helas/>

³ Сайтът на проекта Phonologie du français contemporain (PFC): usages, variétés, structure е <https://www.projet-pfc.net/>

⁴ Сайтът на речника е <https://usito.usherbrooke.ca/>

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Abeillé 2021: *Abeillé, A., D. Godard*. La grande grammaire du français. Paris, Actes Sud.
- Armstrong 2013: *Armstrong, N., T. Pooley*. Leveling, Resistance and Divergence in the Pronunciation of English and French. – *Language Sciences* 39, p. 141–150.
- Bazin 1966: *Bazin, H.* Plumons l'oiseau. Paris, Grasset.
- Bellemin-Noël 1972: *Bellemin-Noël, J.* Le texte et l'avant-texte. Paris, Larousse.
- Bonami 2021: *Bonami, O., E. Delais-Roussarie*. La liaison, l'élisision et le e caduc. – In: *Abeillé, A. La grande grammaire du français*. Paris, Actes Sud., p. 2106–2125.
- Buben 1935: *Buben, V.* Influence de l'orthographe sur la prononciation du français moderne. – *Spisy filosofické fakulty University Komenského v Bratislave*, N XIX, Genève, Droz.
- Chalier 2021: *Chalier, M.* Les normes de prononciation du français. Une étude perceptive panfrancophone. Berlin, De Gruyter.
- Chevrot 1999: *Chevrot J.-P., I. Malderez*. L'effet Buben: de la linguistique diachronique à l'approche cognitive (et retour). – *Langue française*, N 124, p. 104–125.
- Côté 2011: *Côté, M.-H.* French Liaison – In: *The Blackwell Companion to Phonology*. Cambridge, MA & Oxford: Blackwell, p. 2685–2710.
- Detey 2016: *Sylvain Detey, S., J. Durand, B. Laks, Ch. Lyche*. Varieties of Spoken French. Oxford, Oxford University Press.
- Encrevé 1988: *P. Encrevé*. La liaison avec et sans enchaînement. Phonologie tridimensionnelle et usages du français. Paris, Seuil.

- Fouché 1959: *Fouché, P.* Traité de prononciation française. Paris, Klincksieck.
- Goosse 2016: *Goosse, A., M. Grevisse.* Le bon usage. Bruxelles, De Boeck Supérieur.
- Hambye 2004: *Hambye, Ph., M. Francard.* Le français dans la Communauté Wallonie-Bruxelles. Une variété en voie d'autonomisation? – *Journal of French Language Studies*, N 14, 1, p. 41–59.
- Hornsby 2020: *Hornsby, D.* Norm and Ideology in Spoken French. A Sociolinguistic History of Liaison. London, Palgrave Macmillan.
- Laks 2002: *Laks, B.* Description de l'oral et variation: la phonologie et la norme. – *L'information grammaticale*, N 94, p. 5–10.
- Les Linguistes atterrées 2023: Les Linguistes atterrées. Le français va très bien, merci. – *Tracts*, N 49. Paris, Gallimard.
- Lodge 2004: *Lodge, R. A.* A Sociolinguistic History of Parisian French. Cambridge, Cambridge University Press.
- Lüdi 2014: *Lüdi, G.* Communicative and cognitive dimensions of pluricentric practices in French. – In: *Pluricentricity. Language Variation and Sociocognitive Dimensions*. Berlin, De Gruyter, p. 49–82.
- Mahrer 2017: *Mahrer, R.* Phonographie. La représentation écrite de l'oral en français. Berlin, De Gruyter.
- Moreau 1997: *Moreau, M.-L.* Le bon français de Belgique. D'un divorce entre norme et discours sur la norme. – In: Blampain, D., A. Goosse, J.-M. Klinkenberg, M. Wilmet (dir.), *Le français en Belgique. Une langue, une communauté*. Louvain-la-Neuve, Duculot, p. 391–399.
- Morel 1998: *Morel, M.-A., L. Danon-Boileau.* Grammaire de l'intonation. L'exemple du français oral. Paris, Ophrys.
- Morin 2000: *Morin, Y.-Ch.* Le français de référence et les normes de prononciation. – *Cahiers de l'Institut de linguistique de Louvain*, N 26, 1, p. 91–135.
- Pöll 2017: *Pöll, B.* Normes endogènes, variétés de prestige et pluralité normative. – In: *Manuel des francophonies*. Berlin, De Gruyter, p. 65–86.
- Riegel 2009: *Riegel, M., J.-C. Pellat, R. Rioul.* Grammaire méthodique du français. Paris, PUF.

✉ Доц. д-р Георги Жечев

Катедра „Романистика“, Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504

✉ Assoc. Prof. Gueorgui Jetchev, PhD

Department of Romance Studies

Faculty of Classical and Modern Philology, Sofia University St. Kliment Ohridski

15 Tsar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504, Bulgaria